

พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคมไทย

พระปลัดพัทธพงษ์ ธมฺมนนฺโท (สอนแก้ว)*

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาสังคมไทย ซึ่งในการพัฒนาสังคมให้มีความสงบเรียบร้อยนั้น ต้องมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาคนในทุกระดับ โดยการพัฒนาด้านจริยธรรมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความพร้อมในด้านต่างๆ พระพุทธศาสนาจึงมีส่วนสำคัญและมีความเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย และเป็นแนวทางหนึ่งในการส่งเสริมให้คนในสังคมได้พัฒนากายและจิตให้มีคุณธรรมและจริยธรรมเหมาะสมกับฐานะของพุทธศาสนิกชน

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, การพัฒนา, สังคมไทย

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนานั้น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสำคัญอยู่คู่กับสังคมไทยนับพันๆ ปี โดยเฉพาะปัจจุบันนี้ เพราะว่าเป็นยุคเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง

*นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในสังคมเกิดขึ้นมากมาย และในฐานะคนไทยส่วนมาก เชื่อถือกันว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวให้ความเห็นเรื่องนี้ไว้หนังสือความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนา ประจำชาติว่า “ในจำนวนประชากรของประเทศไทย ปัจจุบันประมาณ ๖๓ ล้านคน มีพลเมืองที่นับถือพระพุทธศาสนาประมาณร้อยละ ๙๕ หรือพูดได้ว่าคนไทยเกือบทุกคนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพูดอย่างกว้างๆ หรือเอาส่วนใหญ่เป็นหลักโดยไม่ต้องประกาศอย่างเป็นทางการ ก็ถือได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของประเทศไทย”

๒. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในสังคมประเทศไทย

นับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าประวัติศาสตร์ชาติไทยมีปรากฏเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ผู้นำบ้านเมืองตั้งแต่พระราชามหากษัตริย์และอาณาประชาราษฎร์ ต่างก็ดำเนินชีวิตผูกพันกับพระพุทธศาสนามาโดยตลอด การที่พระพุทธศาสนากับชนชาติไทยได้มีความสัมพันธ์แนบแน่นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ดังจะเห็นได้ชัดเจนใน ๒ ด้านหลักๆ ได้แก่

๑) ความสำคัญในเชิงประวัติศาสตร์

ความเป็นมาของของชนชาติไทยเนื่องมาด้วยกันกับความ เป็นมาของพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะนับตั้งแต่สมัยที่ชนชาติไทยเรามีประวัติศาสตร์ที่ชัดเจน ประชาชนชาวไทยก็ได้นับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณต่อเนื่องตลอดมานานแล้ว จนพูดได้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นประวัติศาสตร์ของชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนา

๒) ความสำคัญในด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนไทยนั้นได้ผูกประสานกลมกลืนกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและกัน ตลอดจนผสมผสานคลุกเคล้ากับความเชื่อและข้อปฏิบัติสายอื่นๆ

ที่มีมาในหมู่ชนชาวไทย ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะอันมีรูปลักษณะและเนื้อหาของตนเอง ที่เน้นเด่นบางแง่บางด้านเป็นพิเศษแยกออกได้จากพระพุทธศาสนาอย่างทั่วๆ ไป ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย หรือพระพุทธศาสนาของชนชาวไทย

ดังนั้น การจะพัฒนาคนในสังคมไทยให้มีศักยภาพ จึงควรใช้หลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาพัฒนาคนในสังคมเป็นสำคัญ จะใช้หลักธรรมอื่นนอกจากศาสนาพุทธก็คงได้ แต่ว่าอาจจะไม่ค่อยสะดวกในการปรับใช้ในการพัฒนาคนส่วนมากที่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณ เนื่องจากคนไทยส่วนใหญ่มีประเพณีวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนานั้นเอง ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ด้วยการที่เราจะสั่งสอนให้เขาเปลี่ยนแปลงประเพณีดั้งเดิมก็จะเป็นการยาก อุปมาเหมือนกับการแก้ไขลูกที่คั่นก้อย่อมไม่หายคันสักที คงอึดอัดน่าดู ดังนั้น เรานึกถึงภาพรวมของคนในสังคมที่จะสามารถแนะนำสั่งสอนและพัฒนาให้เขาปฏิบัติถูกต้องทุกทาง เมื่อเป็นเช่นนี้สังคมจึงจะได้สงบเรียบร้อยและเจริญก้าวหน้าไปด้วยดี

๓. หลักจริยธรรมพัฒนาคนและพัฒนาสังคม

ภาวะสังคมในปัจจุบันที่ประสบปัญหาในด้านต่างๆ อยู่ในขณะนี้ พระพุทธศาสนามีความเหมาะสมสำหรับนำมาใช้ในการพัฒนาสังคมไทย เพราะในบัดนี้สังคมไทย และสังคมโลกได้เปลี่ยนไปมากแล้ว ในการเปลี่ยนแปลงหลายๆ อย่าง เช่น เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ทั้งประชาชนตั้งแต่วัยเด็กจนถึงวัยผู้ใหญ่ในปัจจุบันนี้บางคนบางกลุ่มยังขาดจริยธรรมในการนำมาใช้ดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง อีกทั้งยังขาดการใช้ปัญญาในการพิจารณาให้ถี่ถ้วน และหาทางปฏิบัติรับมือกับการเปลี่ยนแปลงนี้ให้เหมาะสม เช่น การใช้สอยสิ่งประดิษฐ์

นวัตกรรมใหม่ๆ ให้ถูกจุดประสงค์สักเท่าไร อีกประการหนึ่ง เราต้องยอมรับว่า นวัตกรรมใหม่ๆ หรือวิถีชีวิตหลายๆ อย่างที่เข้ามาใหม่ๆ ได้กลายมาเป็นภัยต่อความเป็นอยู่ของสังคมไทยในขณะนี้อย่างมาก เช่น ลัทธิบริโภคนิยม - วัตถุนิยม มีสื่ออินเทอร์เน็ตและโทรศัพท์มือถือ สังคมออนไลน์ เป็นต้น

การพัฒนาตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา มุ่งสร้างความเจริญทางวัตถุ โดยเน้นความเติบโตขยายตัวทางเศรษฐกิจ จึงก่อให้เกิดปัญหามากมายร้ายแรง ทั้งแก่ชีวิตมนุษย์ ตลอดถึงสัตว์ ไม่ว่าด้านสุขภาพร่างกายหรือด้านจิตใจ ทั้งแก่สังคม ทั้งแก่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม นับว่าเป็นการพัฒนาที่ผิดพลาด ดังที่สรุปกันว่าเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จึงจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนากันใหม่ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวขยายความนี้ให้มีความหมายสมบูรณ์ยิ่งขึ้นว่า “**ให้เป็นการพัฒนาที่โลกมนุษย์ดำรงอยู่ได้ ท่ามกลางโลกธรรมชาติที่ยังอยู่ด้วยดี**” และท่านก็ได้กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ต่อไปอีกว่า ...จะต้องหันมาเน้นการพัฒนาคน โดยให้การพัฒนาคนเป็นแกนกลาง เมื่อพิจารณาในแง่ของการพัฒนาคนนั้นมุ่งเป้าไปที่สิ่งสำคัญ ๒ อย่าง คือ การพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์และการพัฒนาคนในฐานะทรัพยากรมนุษย์

การพัฒนาคนในฐานะที่เป็นทรัพยากรมนุษย์ จะช่วยให้สังคมมีทุนมนุษย์ที่มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ ในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ที่จะก่อให้เกิดผลในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หรือเรียกง่ายๆ ว่าพัฒนาให้เป็นนักผลิต ซึ่งพร้อมที่จะสนองความต้องการของสังคม ส่วนการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ จะช่วยให้บุคคลมีคุณสมบัติพร้อมที่จะดำเนินชีวิตแห่งปัญญาเพื่อความดีงามหรือเรียกสั้นๆ ว่า พัฒนาให้เป็นบัณฑิตผู้สามารถนำชีวิตและสังคมไปสู่สันติสุข การพัฒนาด้านต่างๆ ในทางเศรษฐกิจและสังคม จะต้องยึดเอาการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง ฉะนั้น การพัฒนาคน

ในความหมายทุกอย่าง ก็ต้องยึดเอาการพัฒนาคนในฐานะผู้มีความเป็นมนุษย์ เป็นแกนกลาง ฉะนั้น การพัฒนาสังคมตามหลักพระพุทธศาสนา ถือการพัฒนาคนเป็นแกนกลาง และการพัฒนาคนนั้น ก็เริ่มต้นที่ฐานคือการพัฒนาความเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นสาระส่วนแก่นแท้ ส่วนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งขึ้นต่อสภาพแวดล้อมแห่งกาลเทศะของยุคสมัย ก็จะต้องตั้งอยู่บนฐานของความเป็นมนุษย์นั้น และนำหลักการทั่วไปที่ผ่านแสดงไว้ไปประยุกต์ใช้สนองความต้องการของยุคสมัยอย่างได้ผล ด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาดีแล้ว จะเป็นส่วนรวมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญงอกงามเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญยิ่งขึ้นไป ในการมีชีวิตที่ดีงาม และมีความสุข

๔. ความหมายของคำว่า จริยธรรม

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “จริยธรรม” นั้น มีผู้ให้ความหมายไว้น่าสนใจ ดังต่อไปนี้

พระราชวรมนี (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือตามแนวพุทธปรัชญาหรือพุทธจริยศาสตร์ว่า “**จริยธรรม มาจากคำว่า พรหมจรรย์** ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงมรรค คือ วิถีปฏิบัติ สายกลาง ประกอบด้วย ๘ ประการ บางครั้งก็เรียกว่า ไตรสิกขา คือ การศึกษา ๓ ประการ อันได้แก่ **ศีล สมาธิ ปัญญา**”

ผู้ช่วยศาสตราจารย์บุญมี แท่นแก้ว ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือจริยศาสตร์ว่า “**จริยธรรมหมายถึงธรรมชาติหรือหลักธรรมที่บุคคลควรประพฤติ เพื่อเป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดีงาม ถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่พึงประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้จำต้องอาศัยหลักคำสอนทางศาสนาอันได้แก่ ศีล เป็นหลักพื้นฐาน**”

รองศาสตราจารย์ประภาศรี สีหอำไพ ได้ให้ความหมายไว้ในหนังสือพื้นฐานการศึกษาทางศาสนา

และจริยธรรม ว่า “จริยธรรม หมายถึง หลักความประพฤติที่อบรมกิริยาและปลูกฝังลักษณะนิสัยให้อยู่ในครรลองของคุณธรรมหรือศีลธรรม คุณค่าทางจริยธรรมเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างมีระเบียบแบบแผนตามวัฒนธรรมของบุคคลที่มีลักษณะทางจิตใจที่ดีงาม อยู่ในสภาพแวดล้อมที่โน้มนำให้บุคคลมุ่งกระทำความดี”

ดังนั้น **จริยธรรม** ว่าโดยรวม น่าจะหมายถึง สิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ อันเป็นการแสดงออกทางร่างกายตลอดถึงจิตใจ เพื่อให้สังคมอยู่ร่วมกันด้วยความสุข โดยการปลูกฝังให้คนในสังคมได้รู้จักหน้าที่ของตนเอง จนเกิดเป็นคุณธรรม (Virtue) ฝังลงในจิตใจจนกลายเป็นอุปนิสัย สามารถที่จะประพฤติปฏิบัติได้โดยเป็นธรรมชาติของสังคม และไม่มี ความคับแค้นข้องใจในการนำไปประพฤติปฏิบัติ

๕. การพัฒนาสังคมด้วยหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนา

หลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีหลายประการหลายระดับ ในที่นี้ จะขอยกมากล่าวไว้ ๔ ประการ คือ

๑) หลักจริยธรรมขั้นต้นหรือขั้นพื้นฐาน

หลักธรรมที่พระพุทธศาสนากำหนดเป็นหลักจริยธรรมขั้นต้นหรือขั้นพื้นฐานสำหรับพุทธศาสนิกชนทุกคนทุกระดับ ควรจะประพฤติปฏิบัติจนเกิดเป็นความเคยชิน หรือให้เกิดเป็นจิตสำนึก เพื่อความสงบสุขแก่ตนเองและสังคม จัดว่าเป็นหลักจริยธรรมอย่างหยาบทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ เบญจศีล หรือ ศีล ๕ อันเป็นลักษณะการงดเว้นจากความประพฤติชั่วทางกายและวาจา คือ

(๑) งดเว้นจากปาณาติบาต คือ ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ ไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกายผู้อื่น

(๒) งดเว้นจากอกุศลนาทาน คือ ละเว้นจากการลักขโมย เบียดบัง แย่งชิง และไม่ประทุษร้ายต่อทรัพย์สิน เป็นต้น ของผู้อื่น

(๓) งดเว้นจากกาเมสุมิจณาจาร คือ ละเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม ไม่ประทุษร้ายต่อของรักของหวงแหนของผู้อื่น มีบุตรหลาน สามีภรรยา เป็นต้น

(๔) งดเว้นจากมุสาวาท คือ ละเว้นจากการพูดเท็จ โกหกหลอกลวงผู้อื่น ไม่ประทุษร้ายเขาหรือหักรานประโยชน์สุขของเขาให้เกิดความเสียหายด้วยวาจา

(๕) งดเว้นจากสุราเมรัย คือ ไม่เสพสิ่งของเครื่องดองมึนเมา สิ่งเสพติดให้โทษต่างๆ อันเป็นเหตุให้เกิดความประมาทมัวเมา จนก่อให้เกิดความเสียหายผิดพลาดทั้งแก่ตนและผู้อื่น

การงดเว้นจากความชั่วทางกายและวาจาทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นเรื่องของศีล คือ ความประพฤติงดเว้นจากการเบียดเบียนกันและกันที่จะทำให้เกิดความเดือดร้อน ซึ่งจัดเข้าในการบำเพ็ญทานชนิดหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา ท่านเรียกว่า **อภัยทาน** แปลว่าการให้อภัยซึ่งกันและกัน โดยการไม่มีเวรภัยแก่ผู้อื่น เมื่อเราไม่ก่อเวรแก่ใครๆ ก็ถือว่าเป็นการสร้างบุญ เพราะบุญเป็นเครื่องชำระล้างโทษะ หรือความโกรธ อันเป็นสาเหตุของความคิดประทุษร้ายต่อผู้อื่น

หลักจริยธรรมในขั้นต้นของพระพุทธศาสนานี้มิใช่ให้เรงดเว้นประพฤตชั่ว แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนได้เข้าถึงจริยธรรมขั้นต้นอย่างละเอียดขึ้นไปอีก เมื่อประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคือ เบญจธรรม หรือที่เราเรียกว่า กัลยาณธรรม ที่แปลว่า ธรรมอันทำให้บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติมีแต่ความงาม ๕ ประการ คือ

เมตตา กรุณา เป็นหลักเบญจธรรมข้อที่ ๑ ซึ่งเป็นข้อที่ส่งเสริมและสนับสนุนหลักเบญจศีลข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น เมื่อทุกคนมีเมตตา กรุณาต่อผู้อื่นแล้วก็จะทำให้มีการกระทำผิดศีลข้อที่ ๑ ได้ยาก

เมตตา คือ ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่นอยู่เย็นเป็นสุขยิ่งขึ้นไป กรุณา คือ ความคิดปรารถนาให้ผู้อื่น หรือสัตว์อื่นพ้นปราศจากทุกข์

สัมมาอาชีวะ เป็นการเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ จัดเป็นหลักจริยธรรมหรือเบญจธรรมข้อที่ ๒ คู่กับศีลข้อที่ ๒ เมื่องดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ด้วยจิตคิดขโมยแล้ว ก็ควรประกอบสัมมาอาชีวะ อันเป็นการทำงานหาเลี้ยงชีวิตด้วยอาชีพสุจริตธรรม เพื่อให้ได้ทรัพย์มาในทางที่ชอบให้พอเพียง และใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความระมัดระวัง รู้จักประมาณ ในการใช้จ่ายใช้สอยให้พอสมควรกับรายได้ของตน ไม่ให้ค่านิยมในทางที่ไม่ถูกไม่ควรเข้ามาครอบงำความอยากทางจิตใจของตนเอง เป็นต้น

กามสังวร คือ การสำรวมระวังในกาม เป็นหลักเบญจธรรมข้อที่ ๓ ซึ่งเป็นข้อที่ส่งเสริมและสนับสนุนหลักเบญจศีลข้อที่ ๓ คือ ละเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม รู้จักระวังควบคุมตนไม่ให้ประพฤติดูผิด แต่ให้ประพฤตินในทางที่ชอบ เช่น เมื่อเป็นเยาวชนก็ควรระวังควบคุมใจ และกายไม่ให้ออกไปนอกทาง เว้นจากเหตุชักจูงต่างๆ รักษาประเพณีอันดีงามของไทยตามที่ผู้ปกครองของตนได้อบรมแนะนำสั่งสอนแล้ว เป็นต้น

สังกะ คือ มีความซื่อสัตย์ พูดจริง พูดตรง เป็นหลักเบญจธรรมข้อที่ ๔ ซึ่งเป็นข้อที่ส่งเสริมและสนับสนุนหลักเบญจศีลข้อที่ ๔ คือ งดเว้นจากการพูดเท็จ ก็คนที่มีความจริงใจไม่ว่าจะเป็นเด็ก หรือเป็นผู้ใหญ่ก็ตามที่ ย่อมเป็นคนที่มีชื่อตรงต่อตนเอง ตลอดถึงมิตรสหาย สวามีภักดี คือ จงรักภักดีในพระเจ้าแผ่นดินของตน มีความกตัญญูกตเวทีในผู้มีคุณ มีความยุติธรรม หรือ เทียงธรรม เป็นต้น บุคคลเช่นนี้ จัดเข้าได้ในลักษณะพุทธสุภาพิตดังที่ว่า **ยถาวาที ตถากาโร** พูดเช่นใด ก็ทำเช่นนั้น

ความมีสติสัมปชัญญะ คือ ความมีสติรอบคอบ ตรงกันข้ามกับความประมาท สติ คือความระลึกรู้คิด

ขึ้นได้ก่อนจะทำ พูด คิด ประกอบกับสัมปชัญญะ ความรู้ตัว เมื่อมีสติก็ต้องมีสัมปชัญญะกำกับอยู่ด้วยทุกครั้ง ดังนั้น พระพุทธศาสนาเห็นว่า ถ้าบุคคลมีสติสัมปชัญญะอยู่ในตัวตลอดเวลาจนเป็นจิตสำนึกแล้ว ก็จะสามารถรักษาศีลได้ทุกข้อ

๒) หลักจริยธรรมสำหรับวัยเด็ก

การสอนจริยธรรมให้เด็กเข้าใจนั้น จะต้องคำนึงถึงว่าต้องการจะปลูกฝังอะไรให้แก่เด็กเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติให้เกิดความเคยชิน จนเกิดเป็นจิตสำนึกโดยอัตโนมัติได้ จึงต้องมาดูที่หลักคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้นำมาเป็นแนวทางในการสอนให้เด็กเกิดความเข้าใจ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ผู้เป็นคนสอน และแนะนำเด็กหรือสังคมจะต้องประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็กด้วย เช่น ขณะที่เด็กอยู่ในโรงเรียน ครูอาจารย์ก็ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างที่ดีให้เด็กเห็น มีคุณธรรมหรือจรรยาบรรณในความเป็นครูที่ดี เมื่อมีระเบียบแบบแผนบังคับคอยควบคุมความประพฤติให้เขาปฏิบัติตาม และขณะที่เด็กอยู่ที่บ้านนั้นผู้ปกครองคอยช่วยดูแลกำกับแนะนำให้เขาประพฤติอยู่ในประเพณีที่ดีงาม และมีระเบียบวินัย ไม่คิดนอกกลุ่มนอกทาง ทั้งตัวผู้ปกครองเองก็ต้องทำตัวให้เป็นแบบอย่างที่ดี และมีระเบียบวินัยด้วย เขาจะได้เอาแบบอย่างที่ดีอย่างที่ดีผู้ใหญ่ประพฤติปฏิบัติ ดังคำที่ว่า **“ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นให้ถูก ตามทำนองคลองธรรม”** ถ้าว่า ครูอาจารย์ หรือผู้ปกครองฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่อยู่ในระเบียบวินัยเสียแล้ว ระเบียบวินัยที่มีทั้งที่โรงเรียนและที่บ้านซึ่งปลูกฝังให้แก่เด็ก ก็จะกลายเป็นการสอนที่สูญเปล่า ไร้ค่า ไม่เกิดผลที่ดี ดังนั้นทางที่ดี สังคมจะต้องช่วยกันจัดระเบียบให้แก่บุคคลเหล่านี้ด้วย อย่าคิดว่า ไม้แก่ดัดยาก ไม้อ่อนดัดง่าย จะดัดไม้อ่อน อย่างเดียวไม่ได้ สังคมจะต้องร่วมด้วยช่วยกันดัดทั้งไม้แก่และไม้อ่อนไปในคราวเดียวควบคู่กัน เพื่อความเป็นระเบียบของสังคมต่อไป

เพราะเหตุนี้ ผู้ปกครองไม่ควรปิดความ
รับผิดชอบเพื่อหนีความร่วมมือรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งบางครั้ง
บางที ก็มักมีผู้ปกครองพูดเพื่อเอาดีใส่ตนเองว่า เลี้ยงกัน
ได้แต่กาย ส่วนจิตใจไม่สามารถเลี้ยงได้ ดังนั้น
จึงขอยกเอาพระดำรัสของสมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ที่ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือ
หลักพระพุทธศาสนา ว่า “ไม่ควรถือปัดว่า เลี้ยงกันได้
แต่กาย ใจเลี้ยงไม่ได้ ใจที่อาจเลี้ยงไม่ได้ คือ ใจที่แข็ง
หรือเติบโตเป็นตัวของตัวเองในทางที่ถูกก็ตาม ที่ผิดก็ตาม
เสียแล้ว แต่จิตใจที่ยังอ่อนยังจะเติบโตต่อไป ถ้าผู้ปกครอง
บำรุงเลี้ยงให้อาหารใจที่ดีเสมอแล้ว ภาวะทางจิตใจ
ของเด็กก็จะเติบโตขึ้นในทางที่ดี ทั้งนี้ ย่อมเกี่ยวกับการ
อบรมที่ดีให้เด็กได้เสวนา คือต้องเสพคบหาคุ้นเคย
กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่ดีที่ชอบถูกต้อง เมื่อเด็กได้รับ
การเลี้ยงดูให้มีร่างกายและจิตใจเติบโตขึ้นอย่างสมดุลกัน
ก็จะเติบโตดีขึ้นเรื่อยๆ ฉะนั้น เสวนาของเด็กจึงควรได้รับความ
เอาใจใส่ และไม่ควรมองออกไปแต่ภายนอก
แต่ควรมองเข้ามาดูภายในด้วย คือ ภายในครอบครัว
เพราะเด็กต้องจำเจอยู่ในครอบครัว จึงต้องพูดคุย
กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมในครอบครัวเป็นส่วนมาก
ถ้าเด็กมีที่เลี้ยง ก็ควรเลือกที่เลี้ยงที่ดี โดยเฉพาะ
ผู้ใหญ่ของเด็ก เช่น บิดามารดา ผู้ปกครอง ต้องประพฤติ
ตนให้เป็นตัวอย่างที่ดีของเด็ก เด็กย่อมเฝ้าดูปัญหา
สงสัย และคิดแก้ปัญหาในบุคคลและสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัว
อยู่เสมอ และคอยลอกเลียนทำตามสิ่งที่ตนได้เห็น
อยู่เสมอ”

พระนิพนธ์ดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า การที่จะปลูกฝัง
ตั้งแต่เด็กๆ และที่สำคัญจะต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี
มีแบบอย่างที่ดีให้เด็กได้เห็นด้วย เพื่อเป็นการให้เด็ก
ได้เรียนรู้ทีละเล็กละน้อย จนซึมซับเข้าสู่จิตใจของเด็ก
จนเกิดเป็นจิตสำนึกของเด็กตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเติบโต
เป็นผู้ใหญ่ที่ดี จะได้ไม่เป็นปัญหาในสังคมภายหลัง

หลักธรรมช่วยแก้ปัญหาสำหรับวัยเด็ก

เนื่องจากคนไทยเป็นชาติที่นับถือศาสนา
โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นรากฐานของ
วัฒนธรรมไทย ดังนั้น จริยธรรมของพระพุทธศาสนา
จึงเป็นหลักสำคัญของสังคมไทย ควรที่จะปลูกฝัง
จริยธรรมให้ชาวซึ่งจนเป็นจิตสำนึกโดยการซึมซับเข้าสู่
จิตใจของคนไทย ตั้งแต่ยังเด็กจนกลายเป็นความเคยชิน
และเมื่อนำมาปฏิบัติก็จะไม่รู้สึกอึดอัดหรือเหมือน
การถูกบังคับ การศึกษาจึงได้มีการวางรากฐานการเรียนรู้
หลักจริยธรรมในวัยเด็กไว้ ดังคำที่ ขวลิต ศิริภิรมย์
ได้กล่าวหลักการเรียนรู้หลักจริยธรรมในวัยเด็กนี้ไว้
ในหนังสือ จริยธรรมนาระเบียบสังคม มีดังนี้ว่า

- (๑) การไม่ประทุษร้ายต่อชีวิตและร่างกาย
ของบุคคลและสัตว์
- (๒) ความเมตตากรุณา
- (๓) ความไม่โลภอยากได้ และไม่ขโมยหรือ
ลักทรัพย์ของผู้อื่น
- (๔) ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละ
- (๕) การไม่ละเมิดของรักของบุคคลอื่น
- (๖) การไม่พูดโกหก ไม่บิดเบือน ไม่อำพราง
ความจริง การไม่ยุยงให้เกิดความแตกแยก และ
การไม่พูดคำหยาบ
- (๗) การรู้จักความพอดี
- (๘) การมีสัจจะและความจริงใจ
- (๙) การไม่ลองและเสพสิ่งเสพติดให้โทษ
- (๑๐) ความรู้จักยับยั้งชั่งใจ รู้ผิดชอบชั่วดี
การเป็นผู้มีสติ
- (๑๑) ความเป็นผู้มีเหตุผล
- (๑๒) ความเกรงกลัวต่อบาปกรรมและ
การกระทำความชั่ว
- (๑๓) ความขยันหมั่นเพียร
- (๑๔) ความอดทนอดกลั้น

(๑๕) ความกล้าหาญและมีความเชื่อมั่นในตนเอง

(๑๖) ความกตัญญูกตเวที

(๑๗) ความซื่อสัตย์สุจริต

(๑๘) ความไม่เห็นแก่ตัว

(๑๙) ความมีระเบียบวินัยและการเป็นคนตรงต่อเวลา

หลักคุณธรรมเหล่านี้ เป็นจริยธรรมขั้นต้นเพียงส่วนหนึ่งที่มีอยู่ในคำสอนของพระพุทธศาสนา จัดว่าเป็นแนวทางในการนำมาปลูกฝังจริยธรรมให้แก่เด็กในสังคมปัจจุบันอย่างยิ่ง

๓) หลักจริยธรรมสำหรับวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่

การที่พระพุทธศาสนาได้มีหลักจริยธรรมสำหรับเด็กก่อนอันดับแรก ก็เพื่อต้องการที่จะให้เด็กได้มีการซึมซับจริยธรรมเข้าสู่จิตใจตั้งแต่เยาว์วัย ซึ่งก็เป็นจริยธรรมที่เด็กเล็กสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ และผู้ใหญ่ก็สามารถจะอธิบายให้เด็กฟังและเข้าใจได้ง่ายๆ โดยการที่ผู้ใหญ่ควรปลูกฝังให้เด็กรู้จักเริ่มประพฤติปฏิบัติจากการเลือกปฏิบัติกับสิ่งที่ใกล้ตัวก่อน แล้วค่อยๆ ขยายออกไปเรื่อยๆ จนกระทั่งปฏิบัติกับสังคมได้ เพราะความคิดของเด็กที่พัฒนาไปสู่ความเป็นผู้ใหญ่ นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เช่น ในวัยเด็กก็คิดเพื่อการสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของตนเองเท่านั้น คือ กิน นอน เล่น และได้รับความรักในลักษณะพ่อแม่ พี่น้อง และญาติสนิท เพื่อความสุขของตนเท่านั้น พอโตเป็นวัยรุ่น ความอยากหรือความต้องการก็จะมีเพิ่มมากขึ้นจากการกิน นอน เล่น เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน แล้วก็จะมีความรักแบบคนรักกันอย่างหนุ่มสาว เพื่อต้องการเป็นชีวิตคู่ และมีความต้องการอยากลอง อยากเรียนรู้อื่นๆ อีกมากมาย ที่จะเข้ามาเป็นสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงชีวิตของวัยรุ่น

สังคมไทยปัจจุบันนี้ กลุ่มวัยรุ่นจัดว่าเป็นวัยที่มีปัญหามาก เพราะต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง

ตามธรรมชาติมากมายหลายด้านด้วยกัน และการเปลี่ยนแปลงนี้ บางอย่างก็เปลี่ยนแปลงรวดเร็วมากจนไม่สามารถปรับตัวได้ทัน ทั้งประเภทที่มีอยู่เดิม และประเภทที่หลังไหลเข้ามาใหม่ เช่น สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ โดยเฉพาะการลอกเลียนแบบของชาวตะวันตก เมื่อวัยรุ่นปรับตัวเองไม่ทันก็就会有ความสับสนวุ่นวายในชีวิตตนเองจนเกิดปัญหาทั้งแก่ตนเอง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง ตลอดจนสภาพแวดล้อมตนเองก็พลอยเดือดร้อนไปกับคนเหล่านั้นด้วย

ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงได้มีหลักจริยธรรมไว้เป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาของสังคมในหลายระดับเมื่อเป็นเช่นนี้ หลักธรรมที่ใช้เป็นหลักจริยธรรมสำหรับเป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาสังคมไทยในระดับวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่ เพื่อจะได้ใช้เป็นในการประพฤติปฏิบัติตนในชีวิตประจำวัน ในที่นี้ จะนำหลักธรรม คือ มงคลสูตร หรือมงคล ๓๘ ประการมาช่วยแก้ปัญหาวัยรุ่นและผู้ใหญ่

หลักธรรมช่วยแก้ปัญหาสำหรับวัยรุ่นและวัยผู้ใหญ่

มงคลสูตรคือหลักธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้แล้ว เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัททั้งหลาย ตามหลักพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันและเพื่ออนาคตนับว่าเป็นการประทานความรู้ที่ถูกต้องสำหรับพุทธศาสนิกชนไว้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ มงคล ๓๘ ประการนี้ถือว่าเป็นหลักจริยธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชน ซึ่งสามารถใช้เป็นหลักในการตัดสินใจได้ว่า ในพระพุทธศาสนาอะไรคือมงคล เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ และอะไรไม่เป็นมงคล เป็นสิ่งที่ชั่ว ควรที่จะหลีกเลี่ยงไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งในมงคลทั้ง ๓๘ ประการผู้เขียนขอยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

มงคลข้อที่ ๑ “การไม่คบคนพาล” คือเป็นหลักธรรมที่สอนไว้ เพื่อการป้องกันไม่ให้เป็นคนที่มีนิสัยไม่ดี ได้รับความเห็นแบบผิดๆ ทั้งหลาย จากคนพาล

มาติดเป็นนิสัยของเรา บางครั้งอาจจะมีคนคิดว่าเราเป็นคนประเภทเดียวกับคนพาลนั้นไปด้วย และเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดคนพาลกลั่นแกล้งทำร้าย หรืออาจจะทำให้เราถูกทำร้ายไปด้วย ดังเช่น นักเรียนที่ก่อการทะเลาะวิวาทกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ซึ่งมีปัญหาของสถาบันเข้าไปมีส่วนทำให้เกิดตึกกันด้วย เพราะสถาบันรับผู้ที่ไม่มีความประพฤติดีเข้ามาศึกษาในสถาบันนั่นเอง เมื่อเข้ามาแล้วก็ทำให้สถาบันเกิดปัญหาและไม่พยายามแก้ไขให้ดี ทำให้นักเรียนที่ดีซึ่งตั้งใจเรียน เป็นนักเรียนที่มีคุณภาพต้องพลอยเดือดร้อน ถูกทำร้าย บางครั้งถึงกับเสียชีวิตไปด้วยก็มี ก็เพราะนักเรียนที่ดีที่ตั้งใจเรียนและมีคุณภาพถูกผู้ที่ไม่มีความประพฤติดีไปอยู่ในกลุ่มด้วย ถึงแม้ไม่ได้เป็นผู้กระทำ เมื่อคนอื่นเห็นเรา เขาก็ต้องคิดว่าเราเป็นเช่นนั้นด้วย ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงเหตุการณ์ที่เราไม่ได้อยากเจอเหตุการณ์ดังกล่าว พระพุทธศาสนาจึงมีหลักจริยธรรมข้อนี้ว่า “*ไม่คบคนพาลเสียเลยดีกว่า*” หรือดังคำที่โบราณบัณฑิตประพันธ์คำสุภาษิตไว้ให้สอนลูกสอนหลานไว้ว่า “*คบคนพาลพาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล*”

มงคลข้อที่ ๒ “การคบบัณฑิต” คือเป็นหลักธรรมสอนให้รู้ว่า เมื่อไม่คบคนพาลแล้ว พระพุทธศาสนาก็ยังมีแนวประพฤติปฏิบัติต่อไปอีกว่าก็ควรจะคบบัณฑิตด้วย เพราะบัณฑิตจะถ่ายทอดสิ่งดีๆ ให้แก่เรา และคุณธรรมต่างๆ ก็จะมาสู่ตัวเรา ทำให้มีคนยกย่องสรรเสริญเราว่า เป็นคนดี จัดว่าเป็นอุดมมงคลแก่ชีวิต

เหตุที่ยกเอามงคล ๓๘ ประการ เป็นหัวข้อธรรมเพื่อใช้เป็นหลักจริยธรรมในการพัฒนาสังคม ตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นเครื่องช่วยแก้ปัญหาสำหรับวัยรุ่นและผู้ใหญ่ ก็เพราะว่าหลักธรรมในมงคล ๓๘ ประการนี้ แสดงให้เห็นประจักษ์ทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล ที่วัยรุ่นสมควรนำมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติให้ถึงซึ่งความสุขในการดำเนินชีวิต เช่น ในมงคลข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ คือ การไม่ให้คบคนพาล แต่ให้คบบัณฑิต จัดว่าเป็นมงคลอย่างสูงสุด เป็นต้น

๔) หลักธรรมสำหรับผู้นำสังคมและผู้ปกครอง

ในสังคมไทยปัจจุบันนี้ จัดว่าเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก นอกจากเรื่องเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมแล้ว ก็มีเรื่องการเมือง การปกครอง ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญมากในขณะนี้ จำเป็นที่ผู้นำผู้ปกครองจะต้องมีสติปัญญาในการทำงานตลอดเวลา ก็คือจะขาดเสียไม่ได้เลยซึ่งคุณธรรม เพราะถ้าผู้นำขาดคุณธรรมเสียแล้วบ้านเมืองก็จะต้องประสบภัยพิบัติ ตลอดถึงประชาชนเดือดร้อน

ดังนั้น ในการพัฒนาสังคมในประเทศนั้น บุคคลผู้มีหน้าที่ก่อนใครอื่นก็คือผู้นำผู้ปกครองประเทศนั่นเอง ในที่นี้ จะขอนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสำหรับผู้นำผู้ปกครองมากล่าว ดังที่ **พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต)** จำแนกและอธิบายเป็นแนวทางไว้ในหนังสือ **สงฆ์ผู้นำสังคม** ดังนี้ ว่า “....พระราชาหรือผู้ปกครองในฐานะผู้นำในสังคมจึงถูกตั้งเกณฑ์ให้ต้องเป็นผู้มีคุณธรรมหรือทรงธรรมสำหรับนักปกครองไว้เป็นพิเศษไปด้วย เพราะเหตุที่ถือเอาธรรมเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการปกครองนี้ ดังกรณีพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตต่างก็ตรัสยืนยันการสมาทานราชธรรม คือ ธรรมสำหรับผู้ปกครองที่ดีแทบทุกพระองค์ แม้แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลปัจจุบัน ก็ทรงมีพระปฐมบรมราชโองการว่า “*เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม*” ดังนั้น ในสังคมชาวพุทธแบบประเทศไทยเราจึงค่อนข้างจะคุ้นเคยกับธรรมของผู้ปกครองหมวดหนึ่งซึ่งเรียกกันว่า ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการ (มี ๑๐ ข้อ) โดยได้ตั้งเกณฑ์ปรารภกันว่า พระราชาหรือผู้ปกครองที่ดีจะขาดธรรมหมวดนี้แม้เพียงข้อหนึ่ง ก็ไม่ได้ ผู้เขียนจึงขอเสนอธรรม ๑๐ ประการ ดังนี้

ทาน ได้แก่ การเสียสละสิ่งของ ทรัพย์บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์ และบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

ศีล ได้แก่ ความประพฤติดีงาม สรรวมกายทวารและวจีทวาร ประกอบแต่การอันสุจริต รักษาเกียรติคุณให้เป็นตัวอย่าง และเป็นที่เคารพนับถือของประชากรหมู่มาก

ปริจาคะ ได้แก่ การเสียสละความสุขสำราญเป็นต้น ตลอดจนชีวิตของตนเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน และความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง

อาชชะ ได้แก่ ความซื่อตรงทรงสัตย์ ไร้มารยาปฏิบัติภารกิจโดยสุจริต มีความจริงใจและไม่หลอกลวงประชาชน

มัททวะ ได้แก่ ความอ่อนโยน ไม่เย่อหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองคค์ มีความงามสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพนุ่มนวล ละมุนละไมให้ได้รับความจงรักภักดี และมีขาดความยำเกรง

ตปะ ได้แก่ ความทรงเดช คือ แผดเผากิเลส ตัณหา มิให้เข้ามาครอบงำย่ำยีจิตใจ ระวังยับยั้งข่มใจได้ ไม่ยอมให้หลงใหลหมกมุ่นในความสำราญและความปรนเปรอ มีความเป็นอยู่สุมาเสมอหรือเป็นแบบสามัญมุงมั่นแต่จะบำเพ็ญเพียร ทำกิจให้บริบูรณ์

อภิกโรธ ได้แก่ ความไม่โกรธ ไม่กริ้วกราด ลุอำนาจความโกรธ จนเป็นเหตุให้วินิจฉัยคดีความ และการกระทำต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจไว้ เพื่อระงับความเคืองขุ่นและวินิจฉัยคดีความ และการกระทำต่างๆ ผิดพลาดเสียธรรม มีเมตตาประจำใจไว้เพื่อระงับความเคืองขุ่นและวินิจฉัยคดีความ และการกระทำด้วยจิตราบเรียบเป็นตัวของตนเอง

อวิหิงสา ได้แก่ ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่ เช่น เก็บภาษีบูดริต หรือเกณฑ์แรงงานเกินขนาด ไม่หลงระเริงอำนาจขนาดความกรุณาหาเหตุเบียดเบียนลงโทษอาชญาแก่ประชากรหมู่มากผู้ใด เพราะอาศัยความอาฆาตเกลียดชัง

ขันติ ได้แก่ ความอดทน คือ อดทนต่องานที่ตรากตรำ ถึงลำบากน่าเหนื่อยหน่ายเพียงใด ก็ไม่ห่อถอย

ถึงจะถูกยั่วถูกหยัด้วยคำเลียดสีกาถาอย่างไร ก็ไม่หมัดกำลังใจ ไม่ยอมละทิ้งกรณีที่น่าพิศุ

อุเบกขา ได้แก่ ความวางใจเป็นกลาง การวางใจสงบราบเรียบและสม่ำเสมอ เทียงธรรมไม่เอนเอียงไป ด้วยความยินดี ความยินร้าย หรือความเกลียดชัง”

บทสรุป

ความเจริญและความเสื่อมของสังคมนั้น ย่อมมีปัจจัยและบริบทมากมายหลายประการด้วยกัน ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเจริญและความเสื่อม ดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะเหตุนี้ ยุคใดสมัยใดคนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเด็ก หรือผู้ใหญ่ ตลอดจนถึงผู้นำ ผู้ปกครองบ้านเมือง มีธรรมะเป็นสภาวะที่พึงทางจิตวิญญาณ มิใช่มุ่งเอาวัตถุนิยมเป็นที่ต้องการเพื่อจะสนองตัณหา ความอยากของตนแต่เพียงอย่างเดียว ยุคนั้นสมัยนั้น สังคมก็จะเจริญก้าวหน้า มีความสุข เพราะธรรมะเป็นปัจจัยให้เกิดความเจริญ ถ้าว่าสมัยใด คนในสังคมไม่มีธรรมะเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณเสียแล้ว หรือไม่เห็นความสำคัญของธรรมะ สมัยนั้น สังคมก็จะเสื่อมทรามเกิดปัญหาความเดือดร้อนไปทั่ว ไม่มีความสุขสงบสุข เพราะสังคมปราศจากหลักธรรมไว้เป็นเครื่องประพฤติปฏิบัติช่วยขัดเกลาจิตใจให้ดี เนื่องจากทุกสิ่งทุกอย่างต้องมาจากจิตใจข้างในก่อน คือ เมื่อภายในจิตใจของคนเราได้รับการพัฒนาให้สะอาดเจริญดีแล้ว กิริยาการกระทำ หรือการพูดซึ่งเป็นสภาวะอยู่ภายนอกย่อมจะปรากฏดีตามไปด้วย ดังนั้น การพัฒนาสังคมไทยจะต้องอาศัยธรรมเป็นหลัก ซึ่งทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า ธรรมาธิปไตย คือมีธรรมเป็นใหญ่ ในการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมให้ซึมซับเข้าไปในจิตใจจนเกิดเป็นอุปนิสัย ตั้งแต่วัยเด็กจนเติบโตเป็นผู้ใหญ่

ดังนั้น ควรเน้นการพัฒนาคนให้พร้อมทั้งกาย และจิตใจเสียก่อน ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้แล้วว่า “ด้วยการพัฒนาความเป็นมนุษย์ และ

พัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างถูกต้อง คนที่พัฒนาดีแล้ว
จะเป็นส่วนร่วมที่รวมกำลังกันสร้างสรรค์สังคมให้เจริญ
งอกงาม เป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อโอกาสให้ทุกคนเจริญ
ยิ่งขึ้นไปในการมีชีวิตที่ดีงาม และมีความสุข”

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า การเรียนรู้
หรือการศึกษาหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนานั้น
จะพบว่า พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นมุมมองหลายๆ ด้าน
เมื่อพระพุทธองค์ได้ชี้ไปในทางที่ดี ทางที่สว่าง ที่เป็นกุศล
ฝ่ายดีแล้ว ก็จะมีให้เห็นในทางแห่งความเลื่อม ความมืด
ทางที่เป็นอกุศลฝ่ายไม่ดีอีกด้านหนึ่งควบคู่ไปด้วย เพื่อให้
ผู้ที่ได้รับการฟังธรรมได้มีการพิจารณาเปรียบเทียบได้
อย่างชัดเจน เพราะพระพุทธองค์ไม่ทรงปรารถนาที่จะให้

ใครเชื่อโดยไม่มีเหตุผล แต่ให้ทุกคนพิจารณาศึกษา
ให้รอบคอบว่า ควรจะเชื่อหรือไม่ อย่างไร ด้วยเหตุนี้
การพัฒนาสังคมเชิงพุทธจึงต้องพัฒนาด้วยหลักเหตุผล
ที่ควรเชื่อถือได้ และสามารถให้ผลได้ทั้งทางทฤษฎี
และทางปฏิบัติด้วย ถ้าชาวพุทธพากันปฏิบัติตามหลักธรรม
ที่พระพุทธองค์ทรงสอนไว้เพียงให้ได้ตามหลักการ
ที่เป็นเพียงพื้นฐานเพียงเท่านั้น ดังกล่าวแล้วข้างต้น ก็มั่นใจ
ได้ว่า ทุกคนจะมีชีวิตที่เจริญงอกงามมีความสุข สังคม
จะร่มเย็นมั่นคงปลอดภัย โลกจะร่มเย็นคงอยู่ในความ
เกษมสวัสดิ์ และพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ยั่งยืน
เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนिरทั้งปวง

แหล่งอ้างอิง

บุญมี แท่นแก้ว, **จริยธรรมกับชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๖ กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๑.
ประภาศรี สีหอำไพ, **พื้นฐานการศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **คู่มือชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๖.
พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗.กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.